

ČUSTVENI ZAPISKI S POTI

Bojan Štih

Ti »čustveni« zapiski so nastali poleti 1951, v času hladne in korejske ognjene vojne, v času, ko so na naših mejah padali smrtni streli. Zato so takšni, kakršni so. Nekaj vere, prepričanja in dobre volje je v njih in zaradi tega so nemara še vedno vredni objave, čeprav so nekaj let ležali v predalu.

V VLAKU. V zgodnji pomladi leta 1951 me je vodila pot čez Italijo in Švico v Pariz, da bi se udeležil ene izmed pripravljanih konferenc za glavno skupščino UNESCO. Program naše konference: kako najbolje in najuspešneje izkoristiti film, radio in televizijo za razširjenje in propagiranje dela in ciljev OZN in njenih specializiranih agencij.

Nagli in vsestranski razvoj tehnike, ki je pospešil tudi potovanje, žal onemogoča popotniku, da bi s poti, kratke po času, a dolge po razdaljah, prinesel s seboj, kakor se pravi, polno torbo vtisov, doživljanj in odkritij. Toda komaj sto let je tega, kar so popotniki zlozno romali od postaje do postaje v poštnih kočijah, ki so bile na pogled neudobne in počasne za moderne pojme, pa so se lažje seznanjali z ljudmi in uspešneje in širje spoznavali razmere in običaje dežele, po kateri so potovali. V tistem času je tudi nastal tipično francoski in hkrati kaj ljubek pregovor: če se hočeš poročiti, potuj z diližanso. Sodobna stokilometrski hitrost na uro pa dopušča kvečjemu, da se popotniku vrežejo v spomin najbolj splošni vtisi. In še ti na hitro zbrani vtisi so pogosto napačni, zmotni ali površni, kajti mali detajli, iz katerih si je edino mogoče sestaviti popolnejšo predstavo in sliko o življenju in stanju v deželi, hite mimo popotnika z brzino vlaka, avtomobila ali celo aviona. Seveda pa so moderni časi preskrbeli tudi za majhno izjemo, za prostor, kjer čas in hitrost ne pomenita ničesar več.

Na številnih obmejnih carinskih postajah se namreč popotniku, ki sicer drvi iz dežele v deželo, ponudi zelo točen vpogled v sezname, predpise in paragrafe raznih okrožnic, ki določajo dolžnosti in obnašanje obmejnih uradnikov, teh svojevrstnih uradnih predstavnikov moderne države dvajsetega stoletja. Pol ure, včasih kar cela ura, ki jo popotnik preživi na obmejni kontrolni postaji, je izpolnjena z bridkimi presenečenji. No, in te pol ure ali cela ura je dovolj, da prično tudi najbolj optimističnega popotnika zalezovati pesimistične misli o človeštvu in njegovih navadah. O človeštvu, ki si je z znanostjo skoraj

pokorilo prirodo, a kar se tiče medsebojnih odnosov, je ostalo kar v tistih časih, ko so si pred tisoč leti plemena določevala z ognjem in mečem meje svojih lovišč: do tu loviš ti, a od tu dalje lovim jaz. Ko mine pregled, se včasih pesimizem rahlo umakne in morda bi tudi povsem izginil, a kaj ko tam v daljavi že preži nova obmejna in kontrolna postaja.

Najbrž ni razsodnega človeka, ki bi se ne upal pritrditi misli, da je precejšnja razlika med starodobnimi poštnimi in sodobnimi obmejnimi postajami. Slednje so dolgočasne, enolične upravne stavbe, prve pa se nam kažejo kot krčme, zavite v romantične megle, take, kakor nam jih popisuje literatura iz tistega in poznejšega časa. V njih se je popotnik prijazno pomenkoval, gledal svojo ljubico ali pa junaško pričakoval prihodnosti, v katero se je potapljal kot pravi romantični junak, medtem ko so se mu prsti poigrali s skrivnim znakom upora in boja. Evropa Svete alianse in mladih revolucionarnih in osvobodilnih gibanj. Pesniki in uporniki. Ni jih treba naštevati, poznamo jih. Nekdaj je srečni prednik sodobnega popotnika v zakajenih, a domačih prostorih gostiln ali poštnih postaj prisrčno in odkrito besedoval z brhkimi krčmaricami in bistrimi upravitelji. Iz kratkega razgovora v gostilni je spoznal razmere daleč naokoli; kakšna bo letina, kdo je graščak in gospod, kje so uradi in sodnije, kolikšni so davki, kakšne so posebne prirodne zanimivosti v ondotnem kraju. Toda to je bilo že zdavnaj. Leta so kajpa medtem pregrnila te krčme z romantično kopreno in skozi njo se nam kažejo lepše, kot so pa v resnici bile. Morda. Pa bodi kakorkoli, že preprosta izkušnja nam pove, da v vaški gostilnici tudi danes zveš mnogo več o resničnem življenju, kakor na postajah ali v informacijskih ali potovalnih uradih, včasih tudi več kot iz dnevnega časopisja, na vsak način pa mnogo več kot na obmejnih postajah. Na slednjih se ti razodene samo to, katera država na meji neutrudno išče funte, katera ne dovoli popotniku nositi s seboj čokolado in kavo, katera marljivo išče in pleni alkoholne pijače, katera prepoveduje prevoz tekstila, katera ne pusti, da bi imel popotnik pri sebi več kot 250 cigaret. Skratka — nečeden seznam. Bridka in resnična stvar, toliko bolj bridka tedaj, ko vsi na vseh straneh ob vsaki priložnosti govore o mednarodnem sodelovanju in zaupanju. Kako naj nastane zaupanje med državami, ko pa celo malemu popotnikovemu kovčku ne zaupajo?

No, kljub vsem tem in takšnim težavam je v današnjem svetu in današnjem čudno nervoznem času potovanje po tujih, daljnih deželah mikavna zadeva. V temeljito koristnost tega pač ni mogoče dvomiti niti z deviznega stališča. Kajti že od davnih časov so potovanja po tujih deželah bila odlično politično, kulturno in pedagoško sredstvo. Bila so

najboljši in najprirodnejši način izmenjave misli in gledišč med ljudmi. Vseeno, ali med preprostimi ljudmi ali pa znanstveniki, umetniki in politiki, ki so prihajali iz različnih krajev sveta in nosili v sebi pečat različnih nacionalnih, kulturnih, psiholoških, verskih in historičnih sfer. Medsebojna izmenjava misli in izkušenj je bila strma, včasih že kar kozja steza, po kateri se je individualna misel, pisana ali govorjena, vzpenjala k obččloveški vrednosti in pomenu, k univerzalnosti. Če ne bi bilo te poti, najbrž ne bi bilo zgodovine, marveč samo vsota dejstev. Zgodovina pa je predvsem zgodovina človekovega duha in človekovega boja za kruh in delo. Pripoveduje nam s tisoč in tisoč primeri, da je vsak korak naprej v razvoju družbenega kolektiva in posameznika bil v prvi vrsti izoblikovan kot politična zahteva in program, kot filozofska misel in spoznanje, znanstvena resnica in odkritje, umetniška podoba, kreacija in sodba. Vse te manifestacije duha so rastle iz plodne prsti človekovega čustvovanja in hrepenenja po boljšem in pravičnejšem svetu. *In čeprav so se rodile v še tako zakotnem predelu sveta* in v poniglavem, obskurantskem času, so hitro prešle meje vseh vrst in razdrle vse prepreke. Njihova nezadržna moč in nepremagljivost je bila v tem, da so bile v skladu z željami in upi ljudi in dobe, v skladu z bojem ljudi z vsemi vrstami in oblikami tiranije. Postale so skupna last vseh ljudi dobre volje in dosegle so stopnjo in veljavo univerzalnosti. Kajti nikdar v zgodovini surova materialna sila oblasti, najsi je uporabljala grmade ali ideološka postanovljenja, ni mogla zbrati toliko moči, da bi za vekomaj zaprla svobodni polet duha, spoznanja, misli, kritike in tudi posmeha. Mnogo je bilo v preteklosti in je tudi v sodobnosti ob skale reakcionarnosti priklenjenih Prometejev, toda nobeno stoletje in nobena doba in ne ideologija ni mogla ugasniti njihovega žara resnice.

Ob neki priliki je Saint Just dejal: »Le pain c'est le droit divin du peuple.« V pravici do kruha je vsekakor vsebovana tudi pravica do svobode. Svoboda? Na tako vprašanje je v modernem svetu pač težko odgovoriti. Izolacionizmi vsake vrste in barve, nacionalna, ideološka, rasna in socialna ekskluzivnost, zlasti če se opira na policijske metode vladanja, vse to vodi v vojno. Tudi omejenost in neumnost imata velike skomine po univerzalnosti in osrečevanju tistih, ki jih še ni popadel bes vojnih maršev, generalskih mondur in nezmotljivih sodobnih državnikov polbogov: Duce ha sempre ragione — Führer hat immer recht ... Ali pa na drug način in v drugem svetu: veliki, genialni, nezmotljivi Stalin ...

In tu je dilema. Ali naj potujejo po svetu te ali podobne apokaliptične podobe ali pa mali človek, ki bo spoznaval sebe in ljubil druge.

Res, danes se ne godi malemu človeku dobro. Naše stoletje daje prostor predvsem velikim politikom in njihovim malim pomočnikom, a navadni človek je potisnjen v tesne okvire svoje plače in njegova svoboda je uklenjena v tisoče in tisoče paragrafov okoli stotih držav tega sveta. Toda bodočnost je kljub vsemu njegova. Potovanja tudi danes vodijo k medsebojnemu spoznavanju, plemenitemu in enakopravnemu primerjanju uspeha in dela vseh in povsod, k medsebojnemu spoštovanju in ljubezni v skupni domačiji človeštva, kjer naj si vsak opremi svojo izbo po svojih željah, okusu in ciljih. Kljub težkemu položaju v svetu pa je vendar še mogoče upati, da pot do takšnega urejevanja svetovne domačije ne vodi skozi strašno tretje, svetovno, totalno in tudi zadnje klanje.

POGGIO REALE-CAMPAGNA. Prva železniška postaja onstran meje med Jugoslavijo in Svobodnim tržaškim ozemljem. Bil je temačen, deževen dan, ki nas je spremljal ves čas od Ljubljane. Izza nizkih, neobraslih kraških hribov so neprestano vstajale pomladanske megle, nasičene s težko in gosto vlago. Zalivale so kraške kotanje, vlažile redke bore, kamnita tla, preprežena z mahovino in lišaji, in posedale po strehah hiš. Valile so se od Čavna, Kozjih sten in Nanosa preko grebenov nad Vipavsko dolino, od Fajtjega hriba vse do Vremšče. Vsepovsod je bila razlita čudna, temnosvinčena svetloba, tako da se mi je za hip zazdelo, da sem nekje gori na hladnem severu škotskega Highlanda. Gledal sem pokrajino. Nekam trpko sem obujal kratke, odrezane, a optično jasne spomine, kako smo tod nekdam, pred devetimi leti, blodili v dolгих jesenskih in zimskih nočeh in tkali po vaseh vez spoznanja, sloge in boja. Tod smo posedali po kraških skalah, se krili pred udarci burje in neredko premišljevali o bodoči usodi teh krajev, od koder rasteta kakor dva simbola dveh poti — Srečko Kosovel in Scipio Slataper. Verovali smo takrat na svoj, človek bi lahko rekel, partizanski način, v popolno svobodo teh krajev, a predvsem v svobodo ljudi, med katerimi je bilo več slaboumnih kakor pa izdajalcev. Toda človek obrača, politiki obrnejo, kakor bi se laicizirano glasil stari pobožni pregovor.

Od takrat je minilo precej let. Že med vojno, še bolj pa po njej, smo bili priča poizkusom, ki so spet hoteli zrušiti kamnito hišo naše nacionalne slovenske zgodovine. In spet sem na Krasu kot nekdam leta 1942. In spet visijo table z napisom POGGIO REALE-CAMPAGNA. Enkrat smo jih že odstranili, toda politiki so jih postavili nazaj. Iredenta, ki se je zmuznila skozi špranje mirovnega urejevanja povojnega

sveta, je spet postavila svoja vidna znamenja, taista iredenta, ki je dokazovala, da Tolminska ne sodi k nam, kajti v jami ob Tolminki se je skrival Dante, ko je bežal pred preganjalci. Toda v jamah ob Tolminki smo imeli tudi mi med vojno svoje bunkerje. Toda pustimo na miru to staro pravdo o kožuhu, kakor jo je duhovito krstil pokojni Župančič. To pot sem v Poggio reale-Campagna ne kot svojec, marveč kot popotnik v vagonu Simplon-Orient ekspresa. Nimam puške, pač pa potni list in osebno legitimacijo. Kaj naj povem tem krajem in človeku, ki bi me vprašal o jutrišnjem dnevu? Ali naj mu berem deklaracijo o zvestobi ali naj mu govorim: »Domovina, vedno mislim nate in na neosvobojene brate«?

Na peronu pred postajnim poslopjem je stalo mlado, ljubko dekle. Ves čas na istem mestu. Oziralo se je po oknih vagonov naše kompozicije. Njeno obnašanje in iskanje je pripovedovalo, da išče znan in pričakovan obraz. Po njenem bledem in nežnem licu, ki so ga obkrožali po fantovsko postriženi kostanjevi lasje, so polzele kapljice dežja. Dajale so mu hladno in napeto svežost. V očeh kakor da bi se lesketala mlada, prebujena ljubezen, na čelu nemir in skrb. Najbrž je ne bom nikdar več videl. To, bogvedi zakaj z žalostjo zvezano spoznanje, mi je vrezalo njeno podobo povsem natanko v spomin. Kakor vedno ob bežnem in enkratnem srečanju, okoli katerega človek kasneje splete cel venec najbolj zlahtnih misli, a često tudi trpkih, povsem skritih bolečin. Takšno je pač življenje. In tako se ljudje srečujemo in ločujemo, neznanci smo si in vendarle prijatelji. Morda je to ljubko dekle, ko ji je bilo dvanajst let, videlo partizane ali pa vsaj poslušalo zgodbe o tovariših s Krasa, hrabrih in lepih, ki jih je prinesla in vzela kraška noč. Morda je tudi kdaj komu izmed njih stisnila roko. Zdaj pa se mi je zdela kakor lepa Vida iz krajev ob morju; nekoga pričakuje, ki ga je morda ločila meja in ga potisnila na robove temnih in hladnih snežniških in javorniških gozdov in mu zakrila pogled na čudovito obalo od Tržiča, Devina, Miramara, Nabrežine, do Trsta in Žavelj.

MESTRE-VENEZIA. Pred letom dni, januarja 1950, sem srečal v jedilnem vozu starejšo Švicarko, ki je potovala iz Trsta v Milano. Ko je zvedela iz mojih besed, da sem Jugoslovan, je z močno resnobnim glasom izjavila:

»Vas Jugoslovanov nikakor ne prenesem. Dovolite mi, da zapustim to mizo!«

Vstala je in vsi sopotniki v vagonu so se ozrli in prisluhnili, kaj se dogaja med nama.

»Zakaj?« sem se začudil. Radovedno sem čakal, kaj mi bo odgovorila. »Prosim, vsaj razložite mi,« sem jo pozval.

Sedla je in mi povedala.

»Imam vse razloge, da Jugoslovane sodim kot nesimpatično nacijo. V Sarajevu ste z onim nerazsodnim in nepotrebnim atentatom povzročili plaz prve svetovne vojne, čeprav bi jo bilo mogoče s pametno politiko preprečiti ali pa vsaj odložiti. Mislim, da veste, da se verdunsko bojišče začelja pri Beogradu. Tudi glede druge svetovne vojne niste povsem nedolžni. Predvsem pa ste sedaj začetniki in povzročitelji vseh komplikacij v odnosih med velikimi silami. Zdaj grozi nova vojna nevarnost, spet prihaja z vašega ozemlja in zaradi vašega prepira z Rusi. Ni mi povsem jasno, zakaj ste kot komunistična država pretrgali odnošaje z Rusijo, ki je tudi komunistična država. Jasno pa mi je, da ta konflikt ni lokalna zadeva, marveč se tiče vseh nas v Evropi. Zato ne ščuvajte Rusije, da ne prodre še dalje s svojimi revolucionarnimi eksperimenti. Mi v Evropi ljubimo pot reforme. Takšna je tudi naša psihologija! Tako, in zdaj se posloviva.«

Rekel sem ji:

»Dovolite mi, da vsaj odgovorim na vaše trditve. Ne bi bilo prav, če bi govorili samo vi.«

Po kratkem oklevanju je privolila. Zvedel sem iz razgovora, da je moja sopotnica in nasprotnica doma iz Glarusa, vsekakor znamenitega mesteca v deželi, ki se s ponosom naziva »das Land der Eidgenossen«. V tem mestu so namreč konec 18. stoletja zažgali na glavnem trgu čarovnico, ki je bila menda zadnja nesrečna žrtev praznoverja v Evropi. Toda Glarus se ponaša še z drugo, vsekakor pozitivno znamenitostjo. Na glavnem trgu, kjer je zgorela zadnja čarovnica v Evropi, se že stoletja sestaja občinski odbor, ki ob prisotnosti prebivalcev mesta in okolice javno rešuje vse občinske posle. Tako lahko občani odklonijo sleherni ukrep, ki jim ni všeč ali ki nasprotuje njihovim pravicam in koristim.

Priznati moram, da sem se zapletel v razgovor s postarno učiteljico iz Glarusa zategadelj, ker je menila, da naš spor z Rusijo ni lokalni bratski spor, marveč je pravilno in nepravilno hkrati slutila, da je to eden izmed principialnih političnih problemov v mednarodnih odnosih. Kasneje sem po mnogih razgovorih v Parizu spoznal, da je učiteljica iz Glarusa razumela vsaj to, da naš spor ni tipična balkanska zadeva, medtem ko so mnogi drugi, morda bolj učenj in razgledani, mislili, da je to povsem tipično kominternski spor, problemček na obodu Evrope, a ne sama evropska stvar, ki posega globoko v osrčje mednarodnih odnosov.

Učiteljica iz Glarusa si je po kratkem besedovanju zaželela, da ji s svojo argumentacijo spremenim sodbe in poglede. Pojasnil sem ji vse, kar sem mogel in čutil. Če ji nisem povedal drugega, sem ji razložil vsaj to, da sta domovinsko čustvo in čut za pravico vredna vsaj toliko ali pa še malo več kot dolgočasna akademska politična premlevanja teh ali onih teoretičnih trditev in terminov. Razložil sem ji, da domovinsko čustvo, čut za pravico in vera v socialistično demokracijo ne izvirajo iz nekih abstraktnih metafizičnih in politično teoretičnih nagnjenj, marveč iz samega nacionalnega življenja, iz zgodovinske situacije in družbene nujnosti. Nasmehnila se je, ko sem ji dejal, da hvala bogu doslej še nihče ni napisal znanstvene teorije o domovinski ljubezni, kajti takšna teorija z nekaj sto paragrafi in tezami bi s svojo teoretično meglo najbrž marsikomu preprečila, da bi skozi njo še videl svojo domačijo, svoj narod in kulturo. Med najinim besedovanjem so se vrstila mesta Mestre, Padova, Vicenza, Verona, obšli smo blago Gardsko jezero, za nami je ostala Brescia, stisnjena pod obronke Bergamskih Alp. V Milanu sva dokončala razgovor. Strinjala sva se, da bi bilo tudi za švicarsko »Eidgenossenschaft« zelo kočljivo, če bi hotel nekdo od nje odtrgati Bazel, Ženevo in Ticino in vrh tega še nataktni potomcem svobodnih švicarskih kmetov uzdo surove in primitivne dominacije. Kar pa se naših vojnih krivd tiče, sem ji povedal še to, da so v poslednjih sto petdesetih letih vse vojne vihre na vzhodu evropskega kontinenta divjale po naših deželah — samo v času krimske vojne je bila stara Srbija nevtralna. V teh vojnah osvajalci niso zahtevali samo naših mest, marveč tudi naše življenje, naše bogastvo, skratka vse. Strinjala sva se, da bi tudi Švica, če bi se znašla v istem ali pa vsaj podobnem položaju, lahko postala v očeh dobromislečih, a nepoučenih ljudi krivec ali vsaj sokrivec vojnih konfliktov. Ko je moja sopotnica izstopala v Milanu iz vagona in mi želela srečno pot, sem videl in čutil, da mi želi mnogo več in da sva se razšla kot prijatelja.

Letos pa sem se seznanil v Tržiču z mladim italijanskim inženirjem, ki je potoval iz Trsta v Luxembourg. Po prvih, za srečanja na potovanjih tipičnih vprašanjih, ko si besedovalca šele gradita mnenje drug o drugem, sva se zapletla v razgiban pogovor o trenutnem mednarodnem položaju. Iz njegovega pripovedovanja in sodb sem razbral, da je razgledan človek in da kljub svojemu poslu, o katerem je govoril s ponosom, spremlja dogodke doma in po svetu. Iz vsega tega sem spoznal, da živi v njem ustvarjalna narava. In kakor da bi se poigrala muhava igra naključja, mi je prav na relaciji Mestre—Venezia, kjer sem se pred letom dni zapletel v razgovor s postarno švicarsko učiteljico, ki me je sprejela tako odrezavo in hladno, rekel sledeče:

»Napad na Jugoslavijo ali katerokoli drugo evropsko državo ni več mogoč, ne da bi se s tem sprožil svetovni konflikt. Morda se bo vojna nevarnost zgostila prej nekje v Aziji. Če bi se vihar zrušil nad Jugoslavijo, potem je to začetek svetovne vojne. Vaša dežela je danes zelo pomembna v političnem pa tudi v strateškem pogledu. Važna je za tiste, ki si želijo mir, a največja spotika je onim, ki si želijo vojne. Ali pa je to že tudi jamstvo, da bo vaša dežela odvrnila s svojih meja vojne nevarnosti, tega ne vem. Ali jasno mi je, da je prvi korak preko jugoslovanske meje tudi prvi korak v svetovno vojno.«

Leto dni leži med obema razgovoroma, ki sta karakteristična vsak za svoje leto. Lansko leto sem se prepričal, da je mnogo ljudi, ki sem se z njimi pogovarjal v Parizu, istih misli kakor učiteljica iz Glarusa. Toda že na jesen v Angliji in na Škotskem, še bolj pa letos na pomlad v Parizu v razgovorih z delegati petnajstih držav, ki so se udeležili omenjene konference UNESCO, sem videl in spoznal, da je vedno več ljudi, ki usodo Jugoslavije in njenega notranjepolitičnega in ekonomskega razvoja ne smatrajo za periferno balkansko komitsko zadevo. Politična in praktična nasprotja so se toliko izostrila, in pozicija, s katero se bije boj, toliko osvetlila in razkrila, da že mnogi mali in mnogi vplivni ljudje vidijo, da je sodobni jugoslovanski problem oziroma boj naše dežele za neodvisnost in svobodni razvoj eminentna erupcija socialne, idejne in politične problematike Evrope. Prve kali te erupcije so se pokazale že med drugo svetovno vojno, ko je bil naš boj še zavrt v misterij balkanskih planin in v romantično heroične okvire gverile. Ta erupcija pa je po vojni pokazala na docela svojstven način, da agresivna politika sodobnih etatiistično avtomatičnih sistemov nosi v sebi tudi vse posledice grehov evropske zgodovine še od dobe Svete alianse, ko je bilo početje in nehanje malih evropskih narodov odvisno od velikih sil, od njihove usodne politike ravnotežja in interesnih sfer, od muhavosti in samovolje državnikov in politikov. Ni naključje, da prav iz tega časa datira tudi ideja evropske federacije. Jasno je, da se politična orientacija in državniška modrost ljudi v času akutnih mednarodnih kriz in problemov prebudi do izredne mere. Išče si plodna tla in pogoje, spreminja se v družbeno kritiko razvoja in stanja. Kot taka pa navsezadnje postane praktična, idejna in emocionalna podlaga za sodobna in tudi bodoča socialna politična gibanja, katerih cilj je, da bi se v težavnem in zamotanem času uredili vsaj glavni politični, socialni in meddržavni odnosi. Mnogi seveda mislijo, da so nasprotja in problemi v človeški družbi sila enostavni. To je belo, ono je črno; uničimo črno, ostalo bo belo. Toda prav to je tisto, kar je izvir vsega zla. Ljudje s takim načrtom za akcijo so podobni navdušenemu in spehanemu

učenčku, ki se, podkovan samo z znanjem prvih štirih matematičnih operacij, loti težavnega matematičnega problema. Malo je bistroumnih učenčkov, ki bi ugotovili, da je za to potrebno znanje višje matematike. Sodobni politiki pa znajo ponajveč samo seštevati svoja ozemlja, odštevati ozemlja drugim, množiti svoje pravice in deliti pravice drugih. Rezultat te bistroumne operacije: vojna, ogenj, solze.

Pač, smiselnost v zgodovini raste samo iz življenjske prakse in spoznanj posameznika. Šele tedaj se lahko izoblikuje na osnovi tega določen politični in socialni tok, čigar smer naj odreja pametna praksa in napredna demokratična analiza. Sinteze so zdrave samo tedaj, ko imaš zmago že v žepu. Sadeže z drevesa lahko prodaš takrat, ko so dozoreli in ko si jih že previdno obral. Nedorozorelega, zelenega sadja ne prodajamo v medsebojnih družbenih in človeških odnosih.

MILANSKI KOLODVOR. Inženir, ki sem se z njim seznanil v Tržiču, mi je pripovedoval, da je Milano najživahnejše mesto sodobne Italije. Od leta 1945 do 1950 so zgradili v mestu okoli tri tisoč novih hiš, večinoma mnogostanovanjskih. Že vhod in vožnja po naravnost impozantnem milanskem železniškem omrežju, ki se zaključuje z ogromnim, malce bahatim centralnim postajnim poslopjem, govori dovolj zgovorno o industrijskem in trgovskem ritmu tega poldrugmilijskega mesta, ki leži v velikanskem kotlu in ki ga zlasti spomladi in jeseni pokrivajo težke, rjavkasto obarvane megle.

Okoli pol ure stoji vlak na postaji pod visoko železno strešno konstrukcijo. Opazujem vrvež potnikov, ki vstopajo ali izstopajo iz vlakov, odhajajočih in prihajajočih od vseh strani mlade italijanske republike, ki še vedno v krčih med levico in desnico išče svojo pravo podobo in pravo mesto v evropski družini. Tu na milanskem kolodvoru lahko z enim pogledom objameš karakteristične obraze ljudi, ki so doma iz raznih italijanskih pokrajin: od Sicilije in Kalabrije do Bergama in Bolzana in od Benetk do Turina; tu lahko čuješ in prisluhneš mnogim dialektom tega 'belcanto' jezika, ki ga njegovi pripadniki govore z izredno živahnostjo in ga spremljajo z značilno romansko mimiko in gestikulacijo. Res, skoraj vsak človek je tu nekako pre-disponiran za igralca. Zato je tudi razumljiva ljubezen italijanskega neorealizma do nepoklicnih igralcev. Od tod morda tudi del uspeha in mika nove italijanske filmske umetnosti, ki je hkrati s perečo socialno in družbeno problematiko prinesla na platno prav tistega malega človeka, ki na svojih ramenih nosi težo življenja, družbe in države, a

v sebi bodočo podobo sveta, ki je na vseh koncih kontinentov in dežel zavita še v sanje in hrepenenje.

Vrvež ljudi na postaji priključuje človeku pred oči podobo mravelj. Je nekaj logike v tej prastari primerjavi, ki nam nazorno pove, da so in da bodo ostali ljudje večno marljive in hrabre mravlje, ki z vseh strani in od povsod zbirajo in grade temelj svoji osebni sreči. Življenje je blagodejen dar. In vedno se zgodi tako: ko smo nekaj z muko postavili, pridejo vojske in razdejanja, smrt in nesreče in delo rodov je tako rekoč v trenutku uničeno in razrušeno. Toda komaj je minil vojni hrup, hiti rod, čigar oči se še solzijo od dima s pogorišč, spet zidati, graditi in bogatiti oropano življenje, kakor da se nikdar več ne bo zgodilo nič takega, kar bi lahko nasilno spremenilo mirni tok vsakdanjega življenja. Res je to »vsakdanje življenje« ujeta v klešče težav, skrbi in trpljenja, a vendar si prav v tem življenju vsakdo išče polne, tople, intimne radosti. Spomnimo se tistih, ki so med zadnjo vojno nekajkrat pozidali svoje požgane hiše. Dokler je bilo življenje, dotlej je roka gradila. V soški dolini poznam kmeta, ki mu je prva svetovna vojna dvakrat razušila domačijo, v drugi pa mu je prav tako dvakrat zgorel dom. Štirikrat je postavni Tolminec v tridesetih letih gradil svoje ognjišče. Ko sem ga nedavno obiskal in sva sedela na klopci pred hišo, mi je rekel: »Vse kaže, da bo spet vojna. Hudič, ne gre pa ne gre brez nje. Star sem že, enkrat ali dvakrat bi si še zgradil hišo. Kako neumen je svet! Če bi vse, kar sem zgradil, stalo, bi imel zdaj že pet hiš. Venomer moraš graditi na istem mestu; ali ti požgejo ali pa ti vzamejo. Graditi moraš, da lahko dohitiš razdiralce.«

HIŠA NA AVENUE KLEBER. Tako je nanoslo: zjutraj sem prišel v mesto in že popoldan sem gledal filme. Svoj najnovejši film je znani francoski režiser Julien Duvivier imenoval *Sous le ciel de Paris*. Zgledujoč se pri italijanskih neorealisti je hotel z njim oživetiti na platnu en dan pariškega življenja. Film je spretno sestavljen iz kratkih življenjskih epizod, ki fabulativno vzporedno teko, a vsem je skupen en sam akcent: prizadevanje za srečo. Stara resnica, da namreč ni mogoče zadovoljivo predajati nekaj, kar je najgloblji proizvod kulture in psiholoških posebnosti, iz ene sredine v drugo, je tudi v tem filmu dobila svojo potrditev. Duvivier kljub talentu ni ustvaril, kar je želel. In že prvi večer sem se po končani filmski predstavi našel v Café du Dôme s starimi pariškimi znanci. Tema razgovora: novice. In potem je tekla beseda o razstavah, novih knjigah, gledališčih in naposled tudi o Duvivierju. Samo mlada Švedinja Ulla je menila, da je naša sodba

o filmu preostra in celo krivična. Bila je polnoč, ko sem se po kratkem sprehodu 'pod nebom Pariza' vrnil v hotel.

UNESCO, ta tako koristna in ne dovolj spoštovana mednarodna organizacija, ima svoj sedež na Avenue Kléber, v neposredni bližini Etoile. Grafikoni, ki so razstavljeni na hodnikih te palače, pouče obiskovalca o bridki resnici, ki je še bridkejša, če jo zveš v Parizu, kjer kulturnim prireditvam in umetnostnim manifestacijam ni ne konca ne kraja. Tudi simpatični in bistroumni generalni direktor UNESCO, Mehikanec Jaime Torres Bodet, jo je v svojem govoru na banketu delegacij v Maison de l'Amerique latine omenil. Povedati jo je mogoče z nekaj številkami: Kljub vojni in tako sistematičnemu in pedantnemu uničevanju življenj je človeštvo v povojnih letih naraslo na okoli 2.300 milijonov. Toda skoraj polovica ljudi je nepismenih in ne mnogo manj od dveh milijard jih je brez ali le z minimalno elementarno izobrazbo. Prav tako polovica človeštva strada ali pa se pomanjkljivo hrani. Vsako leto umirajo milijoni zaradi lakote, bolezni, ali pa zaradi slabih socialnih, zdravstvenih ali stanovanjskih razmer.

O teh številkah je vredno dolgo, dolgo časa razmišljati. Če je sploh še potrebo iskati argumente proti vojni — Koreja docet — in argumente za pametno sodelovanje in mednarodno solidarnost, povedo te številke vsakomur vse in odgovore na vsa vprašanja in pomisleke. Dovolj nazorno nam govore o tem, v kakšni bedi in duhovni stiski živi velika večina človeštva. Koliko bi nova vojna pomaknila človeštvo nazaj, ni treba posebej omenjati. Dovolj je, če človek pogleda nekoliko fotografij s Koreje in se zamisli nad dejstvom, da skriva nekdanj razgibano in živahno poldrugmilijonsko mesto Seul v svojih ruševinah samo še borih 150.000 ljudi. Vse drugo je žrtvovano za zmago enega ali drugega političnega in državnega principa. Pač, generali že od starih časov sem postajajo nesmrtni samo tedaj, kadar je okoli njih vse mrtvo.

Samo tisočkrat povedano resnico ponavljamo, če trdimo, da bi bilo pametneje denar za orožje spremeniti v denar za ljudi, in se odreči tistim raznim totemom, kakor so golobje, mondure, sablje, mednarodne nagrade za mir, in se namesto tega rajši ukvarjati z delom, da bi v okvirih in na osnovi mednarodnega sodelovanja pomagali malemu človeku. Toda postavke za vojsko so »najsvetejše« v proračunih sodobnih držav. Mali človek ne sme o tem »najsvetejšem« niti premišljevati, kajti kaj revež ve o velikih državnih interesih, ko se s svojega vrtička ozira po svetu? Ubogljiv naj bo; če pa je še neveden vrh tega, tem bolje. Nevednim in zaslepljenim je lahko vladati. Res je, pametni, razgledani in izobraženi ljudje so nevaren politični in psihološki faktor vsem avtokratičnim in diktatorskim režimom. Prosvetljski filozofi

in ideologi osemnajstega stoletja tedaj res niso mogli vedeti, da samo s prosveto in vzgojo ni mogoče rešiti vseh mednarodnih problemov in doseči pametno, razumno in koristno sožitje ljudi, slojev, narodov in držav. Toda kljub tej »pomanjkljivosti« niso njihove trditve in ideje, predvsem pa njihovo praktično in znanstveno delo prav nič izgubili na svojem pomenu. Boj z obskurantizmom in netolerantnostjo, odpor vsem vrstam duhovnega nasilja nad ljudmi bodi tudi danes prosvetljenska zapoved. Čim bolj so se namreč plebejske zahteve uveljavljale in z njimi moč ljudskih množic, v tem ožje okvire so jih hoteli utesnjevati ideologi konservativnosti in mračnjaštva.

Zato ni nič nenavadnega, če se je v zadnjih petdesetih letih zvrstilo pred očmi človeštva toliko nasilnih režimov in toliko diktatorjev, ki so hoteli svojim egoističnim in etatističnim ciljem podrediti zadnjo intimno človekovo misel. Ne poznamo več samo ideologije nasilja, marveč že religijo nasilja. In ni se motil Jean Paul Marat, ko je v letih pred francosko revolucijo napisal v *Les chaînes de l'esclavage*: »Toutes les religions pretent la main au despotisme...«

Toda vrnimo se k našim številkam. Povedo nam, da je ogromen del človeštva pahnjen v temo in da kot tak ne more biti solastnik sodobne civilizacije in kulture. Nedostopne so mu duhovne in materialne dobrine, ki so ali bi vsaj morale biti bistveni del človekovega življenja. Ali se je res za večino človeštva premaknilo življenje znatno naprej od tiste dobe, ko se je pojavila na robu pragozda barbarstva prva iskra kulture in civilizacije? Kolonije, slumi velemest, države brez svobode, in tako bi lahko naštevali in ne bi našteli vsega, kar nas opozarja, da smo še vedno prav blizu gozda barbarstva. Tretja svetovna vojna je vrnitev v osrčje tega pragozda. Res je, da vsi ljudje ne morejo biti znanstveniki, umetniki ali delavci na intelektualnem polju. Toda precej žalostno dejstvo je, da v istem času, ko človeški možgani odkrivajo najbolj skrite principe strukture materije in atomske energije, živi ogromno število ljudi po azijskih tundrah in hribovju, afriških puščavah in džunglah, južnoameriških pampah, ledenih planjavah Severa in Juga in ne pozna niti abecede. Toda tudi sredi tako imenovanih civiliziranih dežel živijo taki ljudje. Ta oklep nizke stopnje izobrazbe in znanja tišči k tlom danes ves svet. In vendar daje prav ta svet toliko možnosti in bi lahko nudil vsakomur streho nad glavo, jed na mizo, delo za roke in možgane. Danes morajo biti osnova za pravo demokratično politiko sledeče zahteve in principi: da ne sme biti razlike v pravicah in dolžnostih velikih in malih narodov in držav, da se nihče ne sme vmešavati v notranje zadeve drugega, da mora biti sodelovanje med narodi postavljeno na načela enakosti in da mora biti vrhovni

zakon politike vsake države, nuditi pomoč vsem, ki so zaostali ali ekonomsko šibki, in jim pomagati, da bodo lahko enakopravno sedeli v družini narodov. Nikakor ni pretiravanje, ampak realno dejstvo, ako trdimo, da je zelo težko gornjim načelom priboriti pravico v mednarodni politiki, dokler je na svetu toliko protislovij in nasprotij. Nevednost pa je eden največjih sovražnikov napredka. »L'opinion est fondée sur l'ignorance, et l'ignorance favorise extrêmement le despotisme.« (Jean Paul Marat.) Zato ljudi dvajsetega stoletja čaka težak problem: likvidacija velikih razlik v socialnem, političnem in kulturnem pogledu. Ena izmed poti do tega cilja pa vodi tudi skozi mednarodno sodelovanje v današnjih in jutri morda še širših in uspešnejših mednarodnih organizacijah, kakor so OZN, FAO, UNICEF, UNESCO itd.

NA PERONU PODZEMELJSKE ŽELEZNICE. Vračala sva se s slikarjem iz gledališča Marigny, kjer igrata Jean Louis Barrault in po letih starejša, a po igralskih kreacijah še vedno mladostna Madeleine Renaud. Na hodniku podzemeljske železnice, na postaji Franklin Delano Roosevelt, globoko pod asfaltom Elizejskih poljan sva zaslišala melodije iz filma Tretji človek — Harry Lime Theme in The Café Mozart Walse —, ki ju je igral na akordeonu neki starec. Obstal sem in poslušal. Po hodnikih, polnih težkega, vlažnega zraka, so hiteli ljudje, da ujamejo še zadnje večerne vlake. Melodija, naivna in vabljiva v svoji ritmični liniji, mi je v hipu pričarala sliko Dunaja. Pred očmi so mi zaigrali prizori iz tega filma. Štirikrat so člani zvezne komisije za pregled filmov sedli skupaj, preden so podpisali dovoljenje za predvajanje tega filma v naši deželi. Ne vem, kaj trdijo drugi, toda meni je film ugajal. Režiser Carol Reed in igralci Orson Wells, Trevor Howard, Joseph Cotten, Alida Valli, Paul Hörbiger so ustvarili delo, kakršno se le redko posreči na filmskem traku. So ljudje, ki noč in dan gledajo v razne estetike, skrajšane literarne zgodovine in seminarske zapiske, preden se odločijo, ali bi priznali nekemu umetniškemu delu takšno ali takšno vrednost. Seveda je nekoliko nenavadno, če začneš premišljevati o kritičnih merilih, potem ko si nekje globoko pod cestnim tlakom začul melodijo, ki ti je priklicala v glavo razne misli in primerjave. Toda res ne vem, zakaj bi smel človek premišljevati in vrednotiti samo tedaj, če ima pred seboj na pisalni mizi razloženih nekaj priročnikov, razvrščenih nekaj popisanih listov in odprto eno ali dve Estetiki, zakaj bi se moral zgledovati po učenem estetu, ki najprej

pokadi cigareto, nato sitno gleda nekaj časa skozi okno, pogleda na uro, morda popije še črno kavo in nato začne z vrednotenjem.

Nič takega nisem imel pri sebi na ploščadi postaje podzemeljske železnice. Poslušal sem melodijo in mislil. Ljudje so hiteli mimo mene in svet se mi je zdel razumljiv in jasen. Bogvedi zakaj, toda tako je bilo. Ne maram pedantov, ki vrednotijo, premišljujejo in preiskujejo stvari tega lepega sveta pod historično zaprašenim povečevalnim steklom. Tudi takim stvarjem, ki so majhne ali celo zabavne, je mogoče napisati dobrohotno sodbo. Tudi smeh je treba ljubiti.

Prevečkrat trdimo in premalokrat razmišljamo, a zavedati se je treba, da sta trditve in razmišljanje dve stvari. Da bi lahko nekaj trdili, moramo mnogo razmišljati, trpeti in ustvarjati. Ko se človek ozira po današnjem svetu, ga vedno znova preseneti dejstvo, da naša doba tako malo razmišlja in še manj čustvuje. Kartezijski 'Cogito, ergo sum' in plodna Marxova analiza življenja in družbe se neprestano umikata raznim teorijam in drobnjakarskim apodiktčnostim. Razbičano dvajseto stoletje, ki ga kakor nepremostljiv kanjon sekata dve strašni vojni, je dodobra omajalo vsa pravila in skrhalo v človeku čut za pozitivno vrednotenje pojavov in življenja in nagnalo marsikoga v idejno obarvani, toda amorfni svet negacije vsega in vseh. To so posledice stalne nestalnosti, negotovosti, nepretrganega nihanja med vojno in mirom, strah pred socialnimi, političnimi in gospodarskimi katastrofami, strah pred novim in novimi nasilji v imenu države in državnih načel. Ad hoc najdene trditve in ocene, to je vse, kar zmoremo največkrat. Spet uveljaviti načela, razmišljanja in vrednotenja, in to blagega, dobrohotnega vrednotenja pojavov in dogodkov, ki pomenijo napredek in smisel v življenju, je največ, kar moremo napraviti, da bi se približali ustvarjalnemu in etično čistemu razumevanju našega življenja in dela.

Slikar, s katerim sem se pogovarjal, je pripomnil: »Govoriš o vrednotenju, toda koliko stvari je potrebnih za vrednotenje. Vrednotenje je prav tako težavno, kakor samo ustvarjanje. Če med njima ni enakosti, potem se zgodi, da se vrednotenje spremeni v popravljanje. Umetnost pa ni zato na svetu, da bi se bodoči profesorji vadili iskati napake in da bi politiki v njej stikali za pregrešnimi mislimi. Premalo čustva je v današnji dobi. Vse je hladno, teoretično, akademsko. Ne vem, kako je pri vas, v Parizu je tako: en umetnik in deset teoretikov.«

»Pri nas, mislim, da ni drugače.«

Prišla sva na Elizejske poljane. Luči in ljudje. Velemesto.

INDIJE. Človek male suhljate postave, belkastorumenkaste polti, koščenega obraza, živahnih oči, ki se skrivajo za debelimi naočniki, mi je zanosno govoril in pripovedoval o 'Our India'. Približno devetdeset odstotkov Indijcev je nepismenih, toda v Indiji imajo eno največjih filmskih produkcij na svetu, ki izdeluje 250 filmov na leto. Filmska industrija se je začela razvijati šele leta 1942 in doslej so zgradili tri velike študije v Bombayu, Calcutti in Madrasu. Celo Nehru napiše vsako leto nekaj scenarijev za dokumentarne filme. Indijec mi je pripovedoval, da je prejšnje leto bila v Indiji velika suša. Škoda zaradi suš v Indiji pa bi bila znatno manjša, če poljedelstvo ne bi bilo tako primitivno in zapuščeno, če bi vlada bolj pomagala kmetu in se ne ukvarjala samo z industrializacijo. Ta predstavnik 'Our India', v katerem žari osvobodjena mladost kolonialnega naroda, mi je dolgo časa pravil, kako težko je v njegovi deželi delo za osvoboditev ljudi od najhujšega suženjstva: primitivizma in zaostalosti. Medtem ko je boj za politično svobodo Indije v svoji zaključni fazi trajal nekaj let, pa bo boj zoper kulturno in civilizacijsko zaostalost trajal dolga dolga desetletja.

Nacionalna svoboda bo platonska ideja vse dotlej, dokler ne bo temeljila na krepki ekonomiki, ki jo bo vodila visoko kvalificirana in kulturna delovna sila, od direktorja do zadnjega delavca in kmeta. Pravice človeka so povsem prazna marnja, dokler svet ali vsaj večina sveta živi v veliki zaostalosti. Ko so v francoskem Konventu sprejemali zakon o odpravi suženjstva, ki so mu ostro nasprotovali lastniki sužnjev, češ da ta zakon vodi k uničenju države, je Robespierre bistro umno spodbil ta argument: čeprav, samo da dosežemo svobodo človeka. Pogumna izjava v času, ko so stale kontrarevolucionarne armade na mejah Francije in ko se še ni razkadil dim topov pri Valmyju. Robespierre je poznal resnico, da prav iz osebne svobode človeka raste moč in svoboda republikanske Francije. Ne more biti splošne svobode brez individualne svobode. Zaostalost ovira človekovo svobodo, toda prav tako tehnična civilizacija, če je brez moralnega korektiva. Obe sta nevarni in obe je treba premagati. Naj se še tako posmehujejo humanizmu, samo po njegovi poti je mogoče iti dalje. V antiki in renesansi je človek obvladal samega sebe, ni pa še obvladal narave. Danes obvlada naravo, toda v nevarnosti je, da ne bo več obvladal samega sebe.

Mednarodno sodelovanje na principu enakosti in brez koncesij bi lahko rodilo bogate plodove. Zato je ljubosumno čuvanje državnosti in nacionalni ekskluzivizem, ki danes vladata v svetu, velika ovira mednarodnemu sodelovanju. Mednarodne organizacije bodo morale postati

simbol modernega časa, simbol zmage nad nacionalno in državno izolacijo. Toda samo ena ameriška univerza ima tolikšen proračun za filmski in televizijski pouk kolikor UNESCO za ves svoj letni filmski program za popularizacijo ciljev in dela Organizacije združenih narodov. Zato je bila povsem upravičena anekdotična duhovitost, ki jo je izrekel na poslovnem banketu Torres Bodet: UNESCO je podoben kastijskim posadas — krčmam, kjer na vprašanje, s kakšno jedajo ti lahko postrežejo, odgovore: »S tisto, ki ste jo prinesli s seboj.« V tem aforizmu pa je tudi, če hočete, zaobsežen moralni in etični princip mednarodnega sodelovanja. Prinesimo v skupno družino s seboj, kar imamo, pomagajmo drug drugemu, kolikor moremo. Vsakdo ima nekaj, česar drugi nima. Samo tako je mogoče premagati ljubosumnost, nezaupanje in podrejanje v mednarodnih odnosih in življenju. Danes smo sicer še zelo daleč od tistega dne, ko bodo ti principi veljali in ko bodo postali življenje samo. Toda z radostjo človek zapiše, da se je po drugi svetovni vojni kljub vsemu tudi v tem pogledu marsikaj premaknilo na bolje. Kazalci na uri mednarodnega sodelovanja se pomikajo sicer počasi, vendar pa ne stojijo. Morda je danes povsod še vse preveč abstraktnih deklaracij, propagandnih fraz in besedičenj. In če bi se vsaka beseda na povojnih mednarodnih konferencah in sestankih spremenila v en sam funt in bi ta sredstva dobile mednarodne organizacije, koliko bi se to poznalo v njihovem delu in uspehih!

»A kaj, ko besede nič ne stanejo,« je pripomnil Indijec.

STAVKA V PARIZU. Najbolj neprijetna novica ali dogodek, ki lahko zadene popotnika v Parizu, je stavka osebja pariškega metroja in avtobusov. Takrat se Pariz spremeni v celo vrsto med seboj slabo povezanih mest. Vsaka četrt se takrat potegne sama vase in doživlja v okviru nekaj ulic *„la vie parisienne“*. Tujec običi v svojem hotelu in gledališča, koncerti, razstave in mnogo drugih zanimivosti se mu odmakne v nedogledne daljave. Ob takih priložnostih kakor je stavka, je tudi taksi zelo problematično prometno sredstvo. Zgodi se, da ga včasih človek lovi tudi po dve uri. In ko si ga že ujel, se ti, če si namenjen kam daleč, kaj lahko pripeti, da te šofer noče peljati. V času stavke dolge vožnje taksijem niso donosne. Zato obsediš v bližnjem bistroju, piješ pivo ali martini in ugotavljaš, da je na svetu pač tako, da se ljudje upirajo. In to ni slabo.

Po bulvarih in avenijah se prelivajo nepregledne trume pešcev. Tisoči prežijo na avtomobile in kamione. Vozači po nenapisanih zakonih pariške solidarnosti ustavljajo svoja vozila. Nato se začne pogajanje

med šoferjem in pešcem. Veselo, pariško in naivno, marsikdaj tudi frivolno, zlasti če je ustavilo avto dekle. Toda šofer sprejme samo tistega, s katerim ima skupno pot. Ostali morajo čakati, kdaj pride vozilo, ki pelje v njihovo smer. Parižani hudomušno pripovedujejo, da se v takih čudnih okoliščinah meznega gibanja in stavk sklene toliko ljubezenskih in nato zakonskih zvez kakor sicer vse leto. In odkar je začelo naraščati število rojstev v Franciji — in v Parizu sta letno vsaj dve taki stavki — bi človek skoraj verjel tej pariški domislici.

Francija je tista dežela na zapadu Evrope, ki jo pretresajo ostre socialne krize. A galski duh živi dalje. Bič posmeha čutiš vsak dan, prav tako pa naivno lahkovernost in površnost. Ko je stavka trajala že šesti dan, je neki pariški časopis poročal, da so Američani razpisali javni natečaj za ime, ki bi najbolje označevalo njihov družbeni sistem. Parižani so se seveda posmehovali tej ameriški vnemi. In ko sem vprašal Francoza, ki je v bistroju delal dovtipe na račun ameriškega natečaja, kakšno ime pa bi lahko nadel francoskemu družbenemu sistemu, mi je odgovoril: »*Quatrième republique!*« A na vprašanje, kaj naj to pomeni: »Popolna združitev vseh slabosti prvih treh republik.«

Na glavnih kolodvorih pariške podzemeljske železnice pa se zbirajo uslužbenci in delavci, poslušajo komunistične, socialistične, krščansko-socialistične, radikalne, katoliške in bogvedj še kakšne govornike. Vsak jim na koncu svojega govora obljublja raj. Toda tega raja ni, le žene prinašajo delavcem hrano in stavkujoči pijejo poceni in slabo alžirsko vino. Vedo: čez nekaj dni bo stavke konec in dosegli bodo delni uspeh. Drugič, čez pet ali šest mesecev, pa spet znova. Saj bosta 'métro' in z njim vred četrta republika obstajala še nekaj desetletij. Toda Parižani zatrjujejo, da službe vseeno ne smeš zamuditi, če stavka osebje pariške podzemeljske železnice. In to je neprijetna plat stavke.

Dnevi kratkega bivanja v Parizu so se iztekli, od Pariza se poslovim kot od prijatelja, čeprav je res, kakor je neki naš pisec dejal: »Ljubim Pariz, toda doma sem v svoji vasi!« Vožnja od Pont de Iéna čez Place Alma in Place de la Concorde mimo Citéja do Garde Lyon. Vožnja skozi četrti, ki so pogreznjene v gosto pomladno zelenje, navda človeka z mirom in občutkom lepote. Pred našimi očmi živi lepota in bogastvo narave in v njej razsuti rezultati človeškega dela in sposobnosti. Srečna zavest človeka, da je prišel do stopnje, ko že lahko razume naravo, odkriva njene skrivnosti, postaja njen gospodar, ustvarja in dela za to, da bi bilo življenje lažje in lepše, ustrezajoče človekovemu dostojanstvu in poslanstvu. Pred našimi očmi živi in utripa lepota mest, neskončno zapletenih industrijskih središč, cest, žive dela kulture in umetništva, živi v človeku plemenito čustvo: ustvarjati. In vendarle,

ko sem se vozil tisti večer, je bilo še vedno tako, da so življenja nešteti ljudi bila odvisna samo od ene konference pomočnikov zunanjih ministrov velikih sil, ki je samo dotlej uporabila za sestavo preprostega dnevnega reda o premirju na Koreji že več kot milijon besed, ne da bi dosegla soglasje. Bila je vojna na Koreji. Govorili so o dnevnem redu smrti ali življenja našega in bodočih rodov.

Na postaji sem se poslovil od slikarja in od drugih prijateljev. Kmalu po odhodu iz Pariza je blaga podoba francoske pokrajine izginila v mraku tople majske noči...

ATOMSKI VEK

Matej Bor

Zemljó razbiti? Morda. A veselje?
Tega ne boste.
Tam so še svetovi,
ki jemljejo življenja čudež v goste.
Ne bogovi,
ljudje, podobni nam, so tam nad vami,
in če razbijete zemljó
vi in še ôni tam nad vami
vsak svoj svet,
vesolje jih rojeva spet in spet.